

En plats för konsten i samhällsplaneringens processer: projektet *Radikalt Miljöombyte*

Jonathan Metzger, Urbana & Regionala Studier, KTH

Slutgiltigt utkast, var god konsultera den publicerade texten i PLAN

3/2011 för slutgiltig, tryckt version

Det är svårt att tänka sig två professioner som i allmän vardagslag uppfattas som mer väsensskiljda än samhällsplanerarens och konstnären. Där den stereotypa bilden av samhällsplaneraren allt som oftast associeras med rationalitet in absurdum, social ingenjörskonst och driften att "lägga livet till rätta" som Yvonne Hirdman så kärnfullt uttryckt det – så förknippas väl karikatyren av konstnären idag snarare med bohemiskt kaos och den kreativa ingivelsens kraft. Den allmänna uppfattningen till trots finns det mycket som pekar på att samhällsplaneringen kan ha mycket att tjäna på att bjuda in konstnärer som partners i sina utvecklingsprocesser. Konstnärer kan agera som processledare inom svårmanövrerade samhällsplaneringsprocesser och på så sätt lösa upp knutar tack vare sitt mandat att skapa "konst-iga" situationer som skiljer sig från den gängse planeringspraktiken. En intressant paradox i sammanhanget är att konstnärligt formaterade kontexter kan fungera demokratiserande i samhällsplanerings processer kanske just av det skäl att konstnärliga projekt inte utgör erkända demokratiska beslutsarenor.

Konstnären i samhällsplaneringens processer – varför?

Under det senaste decenniet har ett förnyat intresse uppstått för länkarna mellan konst och stadsutveckling, både i Sverige och internationellt. Diskussionerna har framförallt fokuserat på konstens roll och funktion i offentliga miljöer. Den här artikeln handlar dock om en mer förbisedd och utforskad företeelse: funktionen och nyttan av konstnärliga rum i samhällsplaneringens *processer*. Det finns inte särskilt många exempel på metodutvecklingssamarbeten mellan samhällsplanerare och konstnärer. Samtidigt har intresset att utforska samarbetsformer mellan samhällsplanerare och konstnärer ökat de senaste åren. Förklaringen till detta nymornade intresse kan troligtvis sökas både i samhällsplaneringens sökande efter nya, innovativa dialogmetoder och konstlivets utveckling från en primär fokus på produktionen av konstobjekt till att istället intressera sig för produktionen av upplevelser, konstnärliga processer och de estetiska praktikernas potential inom bredare samhällsprocesser.

Den fråga man som samhällsplanerare självklart kan ställa sig är på vilka sätt involverandet av konstnärer i samhällsplaneringsprocessen kan bidra till en mer effektiv och fungerande planeringsprocess: vilka är de möjligheter som öppnas, och vilka är de risker som uppstår i gränssnittet mellan samhällsplaneringen och konsten? Vilken konkret nytta kan dessa samarbeten göra inom planprocesser?

Projektet Radikalt Miljöombyte

Ett försök att utforska dessa frågeställningar i praktiken var projektet *Radikalt Miljöombyte*. Upprinnelsen till projektet var ett samarbete mellan Regionplane- och Trafikkontoret (numera Regionplanekontoret) Kulturförvaltningen vid Stockholms Läns Landsting och Konstfrämjandet. Initiativtagare till samarbetet var den externa projektledaren och konstkonsulten Ann Magnusson. Som en del av sin ansträngning för att hitta nya, innovativa former för att bedriva dialog i samband med framtagandet av en ny regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen, *RUFS 2010*, engagerade Regionplanekontoret de fyra konstnärerna Janna Holmstedt, Anna Högberg, Johan Tirén och Johan Waerndt under väldigt fria förutsättningar för att hjälpa kontoret i detta arbete.

På eget initiativ gjorde konstnärerna under en inledande halvårsperiod research. De deltog i alla aspekter av kontorets arbete för att få kunskap om planeringens centrala frågor och bilda sig en uppfattning om hur planeringsarbetet bedrevs. Under det därefter följande halvåret utvecklade konstnärerna sedan sitt eget projekt, *Radikalt Miljöombyte*, i samarbete och nära dialog med ledning och personal på Regionplanekontoret. Projektet fick formen av ett workshopkoncept som av kontorets ledning gavs status som en officiell samrådsaktivitet i regionplaneprocessen. Workshopkonceptet detaljutformades av konstnärerna i samarbete med fyra planerare med olika expertkompetens från Regionplanekontoret (artikelförfattaren var en av dessa), vilka senare också deltog i genomförande av workshoparna som processledare tillsammans med konstnärerna.

Workshopens utformning

För att komma bort från de välkända konferensrummen och mötesdagordningarna byggde workshopkonceptet på förvandlingen av en trerumslägenhet i ett vanligt bostadsområde i Stockholmsförorten Huddinge Centrum till en plattform för fördjupade diskussioner om regionens framtid. Konstnärerna byggde om lägenheten till vad som bokstavligen blev en "svart låda", med svarta väggar och svarta golv vilka med tiden kom att fyllas med anteckningar och reflektioner från workshopdeltagarna och därmed fungerade som en "färdskrivare" för de diskussioner och funderingar som fick ta rum och plats i lägenheten. I tre delworkshops, *Subjektiva kartläggningar*, *Agora* och *En hållbar soppa 2030* fick workshopdeltagarna på olika ofta oväntade sätt brottas med och diskutera olika aspekter av arbetet med den nya regionala utvecklingsplanen.

[BILD 1]

Workshop-deltagare skapar personlig regionkarta i Subjektiva kartläggningar
(©Holmstedt/Högberg/Tirén/Waerndt/BUS 2008)

Tre delworkshops

I *Subjektiva kartläggningar* fick workshopdeltagarna snabbt skissa några subjektiva kartor baserade på deras egna livsmönster och värderingar. Kartorna användes sedan som underlag för en diskussion om attraktivitet och livsvärden: vad vet vi om människors behov, nu och i framtiden? Vad är attraktivt – och för vem? Hur kan de värden som workshopdeltagarna själva lyfter fram relateras till en plan?

Tanken med delworkshopen *Agora* var att skapa ett rum för både tvivel och möjligheter, där olika begrepps innebörd och användning förutsättningslöst kunde diskuteras. Fokus låg på de 'stora ord' som används inom samhällsplaneringen, som "tillväxt", "resurseffektivitet" eller "hållbar utveckling" och andra centrala begrepp som "demokrati" och "makt" – ord vars mening och innebörd ibland tas för given, men bakom vilka väldigt skiljda uppfattningar ofta döljer sig. Workshopen hade formen av ett rundabordsamtal där deltagarna turades om att välja vilka ord de ville ta upp för diskussion i gruppen. Medan samtalet pågick turades deltagarna om att anteckna sådant som han/hon uppfattade som viktiga aspekter av diskussionen på väggarna. Sakta men säkert fylldes väggarna med citat, samtalsfragment och reflektioner från samtalen.

Slutligen, i *En hållbar soppa 2030* utmanades deltagarna att koka en hållbar soppa – såväl i teorin som i praktiken – av de 58 åtaganden (planinriktningar) som presenterades i samrådsförslaget för RUF 2010. Vilka ingredienser behövs för att nå visionen om ett hållbart samhälle 2030? Deltagarna tvingades att prioritera mellan olika åtaganden vilket synliggjorde både synergier och konflikter mellan de olika åtagandena. Med tanke på ändliga naturtillgångar och begränsade ekonomiska resurser – vilka investeringar behöver göras och i vilken ordning? Var börjar vi? Vad är det mest bråttom med? Kan vi separera dessa åtgärder från varandra? Eller hänger de ihop? Utifrån ett färgkodningssystem översattes sedan olika grupper av åtaganden till kategorier av grönsaker vilka användes för att koka en soppa som därefter serverades till nästa dags workshopdeltagare – utifrån principen att den soppa vi kokar idag kommer den kommande generationen bli tvungen att genomlida.

[BILD 2]

Samtal med anteckningar på väggarna i *Agora* (©Holmstedt/Högberg/Tirén/Waerndt/BUS 2008)

Respons från deltagare

Under tidig höst 2008 inbjöds politiker och tjänstemän från den regionala och kommunala nivån i Stockholmsregionen att delta i workshopen. Under några hektiska veckor besökte över 200 politiker och tjänstemän "den svarta lägenheten" och fyllde väggarna med spår och anteckningar. I de intervjuer som i efterhand genomfördes med workshopdeltagare betraktades projektet generellt som en stor succé. Ord som "roligt", "annorlunda", "lekfullt" och "kreativt" användes för att beskriva workshopupplevelsen. Den annorlunda inramningen öppnade också möjligheter för samtal som det annars saknades utrymme för inom deltagarnas yrkesvardag. En deltagare beskrev det som att det i workshopen bara var fantasin som satte gränser för samtalet och konstaterade att "det behövs väl en

konstnär eller två som hjälper oss att tänka utanför ramarna". I workshopssituationen fanns utrymme för tvivel och eftertanke, och för både personliga erfarenheter och känslor. Som en deltagare uttryckte det blev det en "friare diskussion" bortom de etablerade dogmerna för vad som är vedertaget "rätt" och "fel" inom gängse samhällsplaneringstänkande.

Den konstnärliga frihetens mandat ger nya öppningar i samtalet

På vilket specifikt sätt bidrog då involverandet av konstnärer till framgången med workshoppen? Till att börja med var hela workshopkonceptet ursprungligen konstnärernas idé, där dessa kom in med ett utifrånperspektiv på processen och planerarnas arbete som skapade möjligheter för dem att observera och sätta fingret på aspekter av planprocessen som de såg som i behov av ytterligare utforskande, däribland länken individ-samhälle-plan. Men utöver detta så utnyttjade även workshopkonceptet på ett mycket framgångsrikt sätt ett privilegium som åtnjuts av konstnärsrollen och som samhällsplaneraren i sin yrkesroll saknar: en konstnärlig frihet som skänker ett mandat till konstnären att skapa oväntade situationer, vilka kan ge oss nya perspektiv på våra sociala sammanhang och vad vi tar för givet på ett sätt som kan vara svårt för samhällsplanerare att uppnå på egen hand. I *Ett radikalt miljöombyte* användes verkligen den konstnärliga frihetens mandat medvetet för att skapa en i sammanhanget annorlunda typ av rum, som ledde till en annan typ av samtal och funderingar och en möjlighet att synliggöra, formulera och kritiskt granska många av de undermedvetna antaganden som vi ofta tar för givna inom samhällsplaneringens processer. Genom det originella workshopformatet skapades ett förtroligt, informellt och personligt samtalsklimat. Några av de deltagande politikerna menade att detta gjorde att de under workshoppen kunde samtala med varandra på ett sätt och om saker som de aldrig tidigare haft möjlighet till. De kunde reflektera tillsammans, vågade lyssna på varandras argument och fick möjlighet till att gemensamt utforska den framväxande regionala utvecklingsplanens roll och funktion i byggandet av ett gemensamt framtida samhälle.

[BILD 3]

Workshopdeltagare förbereder sig för att koka en *Hållbar soppa 2030*, efter att ha prioriterat regionala åtaganden (©Holmstedt/Högberg/Tirén/Waerndt/BUS 2008)

Det svåruppskattade värdet av nya perspektiv

Även om de var få, fanns det även skeptiska – eller kanske snarare frustrerade – röster bland deltagarna. Det uttalade syftet med workshopprojektet hade varit att bygga en idéplattform för att öppna upp fördjupade diskussioner, och var aldrig menat att bli ett forum för att fatta konkreta beslut om handlingsvägar. Men en del av de politiker som avsatte dyrbar tid till att delta i projektets workshops verkade ha svårt att försonas med dessa premisser. De ansåg att de frågor som lades på bordet, och diskussioner som uppstod inom projektet var av så stor vikt och relevans att de ville se projektet som en typ av konsensusbyggande gentemot handling – och när inga tydliga vägar från samtal till handling

erbjöds inom workshopens ramar skapade detta frustration. Denna avsaknad av en utstakad väg från samtal till handling gjorde att vissa av deltagarna ifrågasatte hela projektets värde och relevans. Man kan uttrycka det som att de tycks ha haft svårt att kunnat se något värde i ett möte som bara öppnade upp nya perspektiv och frågor, men inte erbjöd en utstakad väg från samtal och diskussion till konkret samhandling. Samtidigt uppstår här ett dilemma: för en delförklaring till att samtalet i workshopen blev så öppet och inbjudande till nytänkande var ju just att det inte var direkt beslutsgrundande.

Möjligheter och utmaningar

Avslutningsvis går det att konstatera att det finns en stor och till största del utforskad potential i att involvera konstnärer inte bara i gestaltningen av stadsrummet, utan även som metodutvecklingspartners i samhällsplanerings processer. På Regionplanekontoret var man så pass uppmuntrade av projektets resultat att man valde att driva vidare samarbetet med flera av konstnärerna i nya former. Samtidigt visar de frustrerade rösterna från några av de intervjuade workshopdeltagarna att det fortfarande finns en stor pedagogisk utmaning i att diskutera och förklara värdet av att inom samhällsplanerings processer skapa mötesplatser som öppnar upp för ifrågasättande och nya perspektiv. Perspektiv som kan skapa en grund för framtida samhandling, men som inte alltid kan erbjuda vägar för att översätta de nya perspektiven och insikterna i konkreta handlingsbeslut, vilka kanske snarare hör hemma i mer formellt strukturerade och demokratiskt valda och tillräkneliga församlingar.

En lärdom som kan dras från projektet är således att vi planerare i högre grad måste bli bättre på att både förstå och kommunicera funktionen med olika delar och steg i en kommunikativ planeringsprocess. Det måste finnas 'rum' (både symboliskt och konkret) för fritt nytänkande, såväl som för konkretisering och beslut – men det kanske inte alltid är möjligt att åstadkomma båda dessa saker inom samma forum. Kanske måste vi bli bättre på att strategiskt konstruera olika typer av forum och situationer, med olika syften, men som direkt och tydligt länkar in i varandra. På så sätt kan vi strukturera planeringsprocesser som skapar utrymme för nytänkande och nya perspektiv, men i slutändan också leder till konkreta resultat i beslut och åtgärder.

Vidare läsning:

Magnusson, Ann (red.) (2010). *Att dela ett samhälle*. Stockholm: Kulturförvaltningen/SLL.

Widoff, Anders (red.) (2011). *SKISS: konst, arbetsliv, forskning*. Stockholm: Konstfrämjandet.

Projektets hemsida: <http://www.webbhotell.sll.se/sv/Kultur1/Konst-i-landstinget/Om-konstenheten/Projekt/Regionplanering/>

Jonathan Metzger är FORMAS forskarassistent vid Avdelningen för urbana och regionala studier, KTH. Han arbetade tidigare som projektledare på Regionplane- och Trafikkontoret vid Stockholms Läns Landsting.